

OILALARDAGI AJRIMLARING IJTIMOY- PSIXOLOGIK JIHLARI

Karimov Farxod Toshtemirovich

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗЛИЧИЙ В СЕМЬЯХ

Каримов Фарход Тоштемурович

Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных наук

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DIFFERENCES IN FAMILIES

Karimov Farkhod Toshtemirovich

Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Senior Lecturer, Department of Social and Humanities

<https://orcid.org/0009-0001-8783-3248>

f.karimov8282@gmail.com

Tel: +998 91 960 15 90

Annotatsiya. Ushbu maqolada turli turmush stajiga ega bo'lgan oilalardagi ajrimlarning ijtimoiy-psixologik sabablari atroflicha ilmiy-nazariy tahlil qilinadi. Shuningdek, mavzuga doir ko'plab xorij va mahaliy olimlarning ilmiy izlanishlari atroflicha tahlil qilinib mavjud muammo yuzasidan tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: ajrimlarning sabablari, oila psixologiyasi, psixologik kategoriyalar.

Абстрактный. В данной статье тщательно научно и теоретически анализируются социально-психологические причины разводов в семьях разного жизненного этапа. Кроме того, тщательно анализируются научные исследования многих зарубежных и отечественных учёных по теме и даются соответствующие предложения и рекомендации относительно существующей проблемы.

Ключевые слова: Причины разводов, семейная психология, психологические категории.

Abstract. In this article, the socio-psychological reasons for divorce in families with different life stages are thoroughly analyzed scientifically and theoretically. In addition, the scientific researches of many foreign and local scientists on the topic are thoroughly analyzed and appropriate suggestions and recommendations are given regarding the existing problem.

Key words: causes of divorce, family psychology, psychological categories.

Kirish. Bugungi kunda ajrimlarning soni kun sayin ortib, o'rganilishi muhim bo'lgan tadqiqot yo'nalishiga aylanib bormoqda. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda **Niderlandiya, Germaniya, AQSH** tajribasida mazkur yo'nalish borasida katta tadqiqot dasturlari ishga tushirilgan. Hattoki oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash markazlari, psixologik yordam ko'rsatish tizimi ona va bolaning salomatligini muhofaza etuvchi va oilalarni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy

hujjatlarning qabul qilinishi fikrimiz isbotidir. Ushbu maqolada turli turmush stajiga ega bo'lgan oilalardagi ajrimlarning ijtimoiy-psixologik sabablari atroflicha ilmiy-nazariy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Aholining ko'payishi va avlodlarning tabiiy o'zgarishi jarayonida oila yetakchi rol o'ynaydi. Lekin oila buzilganda bu jarayon sezilarli darajada qiyinlashadi yoki butunlay to'xtaydi. Oiladagi yuqorida qayd etilgan inqirozli hodisalar nafaqat

tug'ilish darajasiga, balki butun mamlakat demografik rivojlanishiga ham bevosita va salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Keyinchalik turmush qurish ajralish xavfini sezilarli darajada kamaytirmaydi, lekin reproduktiv yo'nalishning pastligi bilan bog'liq jarayonda ushbu belgilar yaqqol namoyon bo'ladi [1, 58-60]. Ushbu hodisalar ko'plab ijtimoiy muammolar uchun dastlabki shartlarni yaratadi: oilalarda er-u xotin o'rtasidagi munosabatlarning yomonligi va bolalarning ijtimoiylashuvi bilan bog'liq muammolar (*ayniqsa, to'liq bo'lmagan oilalarda*), “**deviant jinsiy xulq-atvor**”ning tarqalishi (*va buning natijasida jinsiy aloqaning kuchayishi*) ya'ni jinsiy yo'l bilan yuqadigan kasalliklar va abortlarning tarqalishi), hayot sifatining umumiy yomonlashuvi, tug'ilishning pasayishi va demografik xavfsizlik muammolarini keltirib chiqaradi. Oila psixologiyasiga oid o'zbek tadqiqotchilaridan *Z.Nishanova, G.Shoumarov, N.Umarova, V.Karimovlar* [2, 102-105] ajrimlarning ijtimoiy masalalarini atroflicha muhokama qiladi. Oila muammolari va demografik xulq-atvorni o'rganish keng ko'lamli ilmiy soha va yo'nalishlarni qamrab oladi, jumladan: oilaning tuzilishi, inqirozlari va funksiyalarini o'rganish *A.I. Antonov, Z.X. Saraliev, T.K. Rostovskaya, S.V. Ryazantsev, V.M. Medkov, S.A. Sudin, T.A. Gurko*[3, 36] singari tadqiqotchilar izlanishlar olib borgan. Maqolani yozishda psixologik tadqiqotlarni olib borish usullari kontent tahlil va chog'ishtruv metodlaridan foydalanildi.

Muhokama. Tadqiqotchi *M.R. Abdukarimova* “**Oilaviy ajrimlar, ularning sabablari, ajrimlarning oldini olishning psixologik mexanizmlari**” mavzusidagi maqolasida “Demograflarning hisob - kitoblariga ko'ra, erkaklar va ayollarning qariyb yarmi umr bo'yi nikohni buzishadi: o'rtacha har besh ro'yxatdan o'tgan nikohdan ikkitasi buziladi. Ajralishlarning 30% dan ko'prog'i 5 yildan kam bo'lgan yosh oilalarda sodir bo'ladi. Ko'p tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha ilmiy jihatdan o'z tasdig'ini topganligi asosida o'z otasiga mehr va hurmati yetarli ravishda shakllanmagan qiz kelajakda oila qurganda turmush o'rtog'iga ham hurmatini yetarli ravishda ifodalay olmaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra ajralish oiladagi otasiz o'sayotgan o'g'il bolaning o'qishiga va tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi kuchli bo'lar ekan. Shu bilan birga ajralish kelin-

kuyovlarning, ota-onalarining ruhiyatiga, salomatligiga, qudalar orasidagi munosabatiga, qarindoshlar va jamoa orasidagi obro'si va oila byudjetiga salbiy ta'sir qiladi. O'ziga xos xususiyatlaridan biri kuyov tomonga nisbatan ko'pgina mezonlar bo'yicha kelin tomon, ya'ni kelinning ota-onalari ruhan ko'proq jabrlanar ekan [1, 33]”- deya fikr bildiradi. Xususan, ajrimlarni oldini olish turli stajga ega bo'lgan oilalarni saqlab qolish yuzasidan tadqiqotchilar *N.Golovko, Sagatova G.* o'zining “**Психологические аспекты развода в семье: причины и последствия**” (*Oilada ajrashlarning psixologik ajarlari: sabab va oqibatlari*) maqolasida “oilada ajralishlar er-xotin o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir etuvchi ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy omillarning yig'indisi natijasi sifatida yuzaga kelishi mumkin”[4, 98]- deya ta'kidlaydi. *D.M. Chulanov* “**Причины и социальные последствия разводов**” (*Ajralishning sabablari va ijtimoiy oqibatlari*) maqolasida “Ajralishga olib keladigan ko'plab sabablar mavjud. Ularning asosiylaridan biri – er-xotin o'rtasidagi tushunmovchilik, umumiy manfaatlar va hissiy yaqinlikning yo'qligi, natijada nizolar salbiy oqibatlariga olib keladi. Boshqacha aytganda, er-xotin o'rtasidagi muloqotning yo'qligi, ya'ni er-xotin o'rtasidagi muloqot va tushunishni istamaslik ham ajrashishning asosiy sababiga aylanishi mumkin, ya'ni insonlar o'z his-tuyg'ularini va ehtiyojlarini ochiq ifoda eta olmasalar, bu oxir-oqibatda tushunmovchilik va ajrimga olib keladi” - deb, ajrimlarning oilada kelib chiqishiuning dastlabki, oqibatlariga to'xtalaib o'tadi.

Natijalar. Oilani barqarorlashtirish, nikoh munosabatlarini o'rnini oshirish va demografik vaziyatni yaxshilash vazifalaridan kelib chiqqan holda, oila sohasidagi ijtimoiy siyosat chora-tadbirlari teng huquqli oila modelini samarali targ'ib qilishning kombinatsiyasini o'z ichiga olishi kerak. Ehtimol, bu o'g'il bolalar va qizlar uchun maktabda umumiy mehnat darslarini, masalan, “**uy-ro'zg'or asoslari**” ni joriy qilish tavsiya etiladi, bu ma'lum ko'nikmalarni rivojlantirish nuqtai nazaridan emas, balki pedagogik ta'sir ko'rsatadigan maktab “tayyorgarlik kursi” sifatida oilaviy hayot uchun” mavzusi ham zarurdir. Mazkur holatda katta yoshdagi o'quvchilarga zamonaviy oilada duch kelishi mumkin bo'lgan barcha qiyinchiliklar, ularni

yengish yo'llari haqida so'zlab berish kerak – bunday “kurs” doirasida yoshlarga konstruktiv nizolarni hal qilish, to'g'ri muhokama qilish va boshqalar “ehtiyotlar tartibi”ning moddiy bazasini oshirish bilan izohlanadi. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib biz, umumiy vazifalarni nazarda tutamiz: umuman oilalarning turmush darajasini oshirish, turmush sharoitlarini yaxshilash va boshqalar, va oila bilan bevosita bog'liq bo'lgan xususiy: xizmatlarni rivojlantirish zarur. Natijada ajrimlarning kelib chiqishi mumkin bo'lgan psixologik omillariga nisbatan yosh oilalarda immunitet hosil bo'lishiga erishish mumkin. [5, 36-38]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda ajrimlarning ijtimoiy-psixologik oqibatlar o'rganilganda, oilalarning ajralib ketishiga moddiy yetishmovchilik, uchinchi shaxs aralashuvi, befarzandlik, jufti haloliga xiyonat, uzoq vaqt birga yashamaslik, o'zaro bir-birini tushunmaslik sabab bo'layotgani oydinlashadi. Tan olish kerak, oilalarning buzilib ketishiga qaynona kelin munosabatlarining yomonlashuvi, achinarlisi, jahl ustida aytilgan birgina achchiq gap ham sabab bo'lmoqda. Ajrim yoqasiga kelib qolgan oilalardagi vaziyat o'rganilganda ro'zg'ordagi yetishmovchilikka, erkaklarning oilasidagi o'z o'rni va mavqeyini yo'qotishlariga aynan ichkilik sabab bo'layotgani oydinlashadi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, nafaqat yosh oilalarni tashkil etishda, balki ularning shu sohadagi bilimlarini qonunchilikdagi asoslarini ham qaytadan ko'rib chiqib mustahkamlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

RO'YXATI

1. Сайфуллин Г. П. Развитие семейно ориентированного поведения и готовности молодежи к семейной жизни. Диссертации и автореферата. 2022. <https://www.dissercat.com/content/razvitie-semeino-orientirovannogo-povedeniya-i-gotovnosti-molodezhi-k-semeinoi-zhizni>

2. «Oila psixologiyasi» - G.B. Shoumarov. - t., - 1999. nash.; V.M.Karimova. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygochlari talabalari uchun -T., 2007. - 316 b.;Nishanova.Z.T.vab.Rivojlanish pedagogika va psixologiya-T. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati. -515 b.; Umarova, N. (2020). The Theoretical And Practical Model Of Making A Person Socializing Economically. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(08), 62-68.

3. Паспорт национального проекта «Демография» (утв. президиумом Совета при Президенте Российской Федерации по стратегическому развитию и национальным проектам, протокол от 24.12.2018 N 16).; Распоряжение Правительства РФ от 23.01.2021 N 122-р «Об утверждении плана основных мероприятий, проводимых в рамках Десятилетия детства, на период до 2027 года»; Сходство и различие ценностных ориентаций мужей и жён по результатам одновременного опроса супругов / под ред. А.И. Антонова / А.И. Антонов, В.М. Карпова, С.В. Ляликова, Е.Н. Новоселова и др. - М.: Издательство Перо, 2021. - 240 с.; Саралиева, З.Х. Мир внутрисемейного взаимодействия // Жизненные миры современной российской семьи: монография / З.Х. Саралиева, В.А. Блонин, Н.Ю. Егорова [и др.]. - Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 2015. - С. 20-113. ISBN: 978-5-91326-338-4; Ростовская Т.К., Кучмаева О.В. Семья в системе социальных институтов общества. -М.: ВАКО, Галлея принт, 2015. - 372 с. ISBN: 978-5-906693-37-2; Медков, В.М. Демография / В.М. Медков. - Москва: Инфра-М, 2007. - 683 с. ISBN 5-16002084-5; Судьин, С.А. Межпоколенные отношения в современной нижегородской семье / С.А. Судьин, Е.Е. Кутявина, А.В. Курамшев // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. - 2018 -№ 3. - с. 56-71. - DOI 10.15593/2224-9354/2018.3.4. урко, Т.А. Теоретические подходы к изучению трансформации института семьи / Т.А. Гурко // Социологический журнал. - 2020. - Т. 26. - № 1. - С. 31-54. - DOI 10.19181/socjour.2020.26.1.7052. - EDN ENPYWR.; Мацковский, М.С. Молодая семья в большом городе / М.С. Мацковский, Т.А. Гурко. -Москва: Издательство «Знание», 1986. - 48 с. - (Библиотечка «Социология в системе научного управления обществом»).

4. Сагатова Г.С., Головкин Н.В. Психологические аспекты развода в семье: причины и последствия // Universum: психология и образование : электрон. научн. журн. 2023. 12(114). URL: <https://7universum.com/ru/psy/archive/item/16379>.

5. Чуланов Д.М. Причины и социальные последствия разводов. Вестник науки и образования, № 13 (91). Часть 2. 2020. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-i-sotsialnye-posledstviya-razvodov/viewer> (дата обращения 27.11.2023).